

Emilia Jurgielewicz-Delegacz

Uniwersytet w Białymstoku

ORCID: 0000-0002-3005-8401

Wybrane aspekty karnoprawnej ochrony zabytków na przykładzie Kodeksu karnego z 1997 r.

Karnoprawna ochrona zabytków zaliczana do jednego z aspektów prawnej ochrony dziedzictwa kultury¹. K. Zeidler² podjął rozważania na temat tego, czy prawo ochrony dziedzictwa kultury jest nową samodzielną gałęzią prawa. Istotnym dla owych rozważań stało się sięgnięcie do kryteriów wyodrębniania gałęzi prawa – tzw. przesłanek autonomizacji, a następnie poddanie prawa ochrony zabytków ich testowi³. Analizowane przez owego Autora kryteria, takie jak m.in. kryterium celu i przedmiotu regulacji (przedmiotu ochrony), kryterium własnych metod regulacji, kryterium podmiotów, do których adresowane są normy prawne w ramach regulacji, kryterium posiadania własnej teorii, własnych źródeł prawa oraz własnych zasad prawa – pozwoliły mu stwierdzić, że prawo ochrony dziedzictwa kultury jest szczególną, kompleksową gałęzią prawa. Co więcej, K. Zeidler słusznie zauważył, że ma ono charakter interdyscyplinarny, bowiem zarówno zawiera w sobie regulacje z zakresu prawa konstytucyjnego, prawa międzynarodowego, prawa administracyjnego, prawa karnego, prawa cywilnego itd., jak też opiera się na sposobach regulacji właściwych tych gałęziom prawa. Przedmiotem dalszych rozważań będzie wyłącznie jeden z aspektów prawnej ochrony zabytków, mianowicie wybrane regulacje o charakterze prawnokarnym.

---

¹ Polskie prawo nie definiuje „przestępstw przeciwko zabytkom”, bowiem jak zostanie później wykazane Kodeks karny odnosi się do dóbr kultury bądź dóbr o szczególnym znaczeniu dla kultury. Niemniej termin „przestępczość przeciwko zabytkom” stał się przyjętym uogólnieniem, które zostało wprowadzone przede wszystkim na użytek kryminologii czy kryminalistyki. Zob.: T. Rydzek, *Kryminalistyczno-kryminologiczne aspekty kradzieży dóbr kultury w Polsce w latach 1946–1977*, Warszawa 1986, s. 14; M. Trzciński, *Przestępczość przeciwko zabytkom*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 6, s. 37.

² K. Zeidler, *Prawo ochrony dziedzictwa kultury jako nowa gałąź prawa*, [w:] K. Zeidler, *Prawo ochrony zabytków*, Gdańsk 2014, s. 23–33.

³ S. Wronkowska, [w:] S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii prawa*, Poznań 2001, s. 193.

W polskim systemie prawnym do prawnokarnej ochrony zabytków stosuje się zarówno przepisy Kodeksu karnego⁴, jak i Rozdziału 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami⁵. Przyjęty zatem model karnoprawnej ochrony zabytków ma tzw. charakter półkodeksowy. Mimo, iż rozwiązanie to jest często poddawane prawnym analizom dogmatycznym, to jego funkcjonowanie jest niezmiernie istotne z punktu widzenia jednego z działów kryminologii, jakim jest zwalczanie i zapobieganie przestępczości. Pamiętać bowiem należy, że przestępstwa przeciwko dobrom kultury są trudne w wykrywaniu, a straty przez nie powodowane trudne w oszacowaniu (niepowtarzalna wartość artystyczna, historyczna⁶), tym bardziej, iż większość z nich stanowią pojedyncze egzemplarze. Dlatego wszelkie działania zarówno o charakterze prawnym, jak i kryminologicznym – w tym działania prewencyjne, w ostatecznym rozrachunku należy oceniać pozytywnie.

Na wstępie rozważań zauważyć należy, że poprzednie dwa Kodeksy karne – z 1932 r.⁷ oraz 1969 r.⁸ nie odnosiły się do problematyki ochrony zabytków czy dóbr kultury. Przestępstw polegających m.in. na kradzieży, przywłaszczeniu lub paserstwie dóbr kultury nie przewidywał także dekret Rady Regencyjnej Królestwa z 1918 r. o opiece nad zabytkami sztuki i kultury⁹, ani też rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 1928 r. o opiece nad zabytkami¹⁰ czy ustawa z 1962 r. o ochronie dóbr kultury¹¹, choć zawierała ona przepisy karne w art. 73–81.

Obecny Kodeks karny zaledwie w kilku przepisach zapewnia ochronę dóbr kultury, co w swoisty sposób wpływa na opiekę nad nimi oraz ich poszanowanie. Warto w tym miejscu wykazać, że w Kodeksie karnym mowa nie o zabytkach, a o dobrach kultury, bądź dobrach kultury o szczególnym znaczeniu. Jako pierwszy należy wskazać art. 125 k.k., który znajduje się w Rozdziale XVI zatytułowanym „Przestępstwa przeciwko pokojowi, ludzkości oraz przestępstwa wojenne”. M. Trzeciński¹² w 2010 r. podkreślał, że

⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 2018 r., poz. 1600 t.j. z późn. zm.).

⁵ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2018 r., poz. 2067 t.j. z późn. zm.).

⁶ M. Trzeciński, *Przestępczość przeciwko...*, op. cit., s. 36–37.

⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. Kodeks karny (Dz.U. Nr 60, poz. 571 z późn. zm.), uchylony z dniem 13 maja 1983 r.

⁸ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny (Dz.U. Nr 13, poz. 94 z późn. zm.), uchylony z dniem 1 września 1998 r.

⁹ Dekret Rady Regencyjnej Królestwa z dnia 31 października 1918 r. o opiece nad zabytkami sztuki i kultury, (Dz. Praw P. Pol. z 1918 r. Nr 16, poz. 36), uchylony z dniem 29 marca 1928 r.

¹⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami (Dz.U. z 1928 r. Nr 29, poz. 265), uchylone z dniem 22 maja 1962 r.

¹¹ Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury (Dz.U. z 1999 r. Nr 98, poz. 1150 z późn. zm.), uchylona z dniem 17 listopada 2003 r.

¹² M. Trzeciński, *Przestępczość przeciwko zabytkom archeologicznym. Problematyka prawnokryminalistyczna*, Warszawa 2010, s. 63; K. Niciński, K. Sałaciński, *Ochrona dziedzictwa kultury Iraku w ramach polskiej misji stabilizacyjnej*, „Ochrona Zabytków” 2004, nr 3–4, s. 155 i n.

art. 125 k.k. zyskał na popularności w kontekście działań wojennych prowadzonych np. w Iraku przez wojska polskie i amerykańskie. Autor ten wskazywał przykład sytuacji, kiedy to w trakcie realizowanych działań dochodziło do plądrowania placówek o charakterze muzealnym, dokonywano kradzieży zabytków archeologicznych, których część – zwłaszcza te drobniejsze, ruchome – powracały wraz z żołnierzami z misji.

Czynność sprawcza opisywanego przestępstwa polega na naruszeniu prawa międzynarodowego poprzez niszczenie, uszkodzenie, zabieranie (ta czynność wykonawcza nie zawiera – tak jak art. 278 k.k. – wymogu działania sprawcy w celu przywłaszczenia¹³) lub przywłaszczanie mienia lub dobra kultury na obszarze okupowanym, zajęтым bądź na którym toczą się działania zbrojne¹⁴. Tak określona strona przedmiotowa pozwala stwierdzić, iż jest to przestępstwo skutkowe, które może być dokonane nie tylko przez działanie, ale też i przez zaniechanie. Przestępstwo to z racji swojego usytuowania w Kodeksie karnym – pośród przestępstw wojennych – ma podwójnie określony przedmiot ochrony. Otóż po pierwsze jest nim porządek prawny ustalony przez prawo międzynarodowe, a po drugie – mienie stanowiące dobro kultury. Definicję dobra kultury zawiera Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisana w Hadze dnia 14 maja 1954 r.¹⁵ W art. 1 wskazuje, iż za dobra kulturalne uważa się:

a) dobra ruchome lub nieruchome, które posiadają wielką wagę dla dziedzictwa kulturalnego narodu (np. zabytki architektury, sztuki lub historii, stanowiska archeologiczne, dzieła sztuki, rękopisy, książki),

¹³ M. Flemming, J. Wojciechowska, *Komentarz do art. 126 Kodeksu karnego*, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 48.

¹⁴ Czynność sprawcza z art. 125 k.k. może być dokonana w różnych miejscach, zaliczanych w literaturze przedmiotu do okoliczności modalnych. Terytorium okupowanym jest terytorium faktycznie znajdujące się pod władzą armii nieprzyjacielskiej (art. 42 Regulaminu dotyczący praw i zwyczajów wojny lądowej do Konwencji dotyczącej praw i zwyczajów wojny lądowej, sporządzonych w Hadze dnia 18 października 1907 r., Dz.U. z 1927 r. Nr 21, poz. 161; zob. też: R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2005, s. 422–425). Obszar zajęty jest to terytorium we wstępnej fazie okupacji, kiedy administracja okupacyjna nie jest jeszcze zorganizowana (zob. M. Budyn-Kulik, *Komentarz do art. 123 Kodeksu karnego*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 308). Obszarem, na którym toczą się działania zbrojne nie definiują wiążące dokumenty prawa międzynarodowego, chociaż pewnych wskazówek można doszukiwać się w prawie humanitarnym. M. Prucnal podejmując próbę zdefiniowania tego terminu wskazuje definicję opracowaną w trakcie konferencji dyplomatycznej, jaka poprzedziła uchwalenie dwóch protokołów dodatkowych do konwencji genewskich z 1949 r. Zgodnie z nią działania wojenne to te, które ze względu na swój charakter lub cel uderzają w personel i sprzęt wrogich sił zbrojnych, działania te mogą także obejmować przygotowania do walki oraz powrót z niej, co więcej są to również sytuacje, zarówno kiedy obywatel faktycznie korzysta z broni, jak też kiedy wyłącznie nosi ją przy sobie lub nie posługując się bronią, podejmuje wrogie akty wymierzone w przeciwnika (M. Prucnal, *Ochrona dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych we współczesnym prawie międzynarodowym*, Warszawa 2012, s. 28–29).

¹⁵ Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisana w Hadze dnia 14 maja 1954 r. (Dz.U. z 1957 r. Nr 46, poz. 212 z późn. zm.).

b) gmachy, których zasadniczym i stosowanym w praktyce przeznaczeniem jest przechowywanie lub wystawianie dóbr kulturalnych ruchomych (np. muzea, wielkie biblioteki, składnice archiwalne),

c) ośrodki obejmujące znaczną ilość dóbr kulturalnych (tzw. ośrodki za-
bytkowe, zawierające dobra określone w pkt a i b).

Sprawca czynu określonego w art. 125 § 1 k.k. podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10, co wskazuje, iż jest to wykroczenie. Jeżeli zaś czyn opisany w § 1 dotyczy dobra o szczególnym znaczeniu dla kultury, to sprawca – na podstawie art. 125 § 3 k.k. – podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż 3 lata, a zatem to przestępstwo należy uznać już za zabrodnię. Utworzenie wspomnianego typu kwalifikowanego analizowanego czynu zabronionego zostało oparte na popełnieniu przestępstwa przeciwko dobru o szczególnym znaczeniu dla kultury. Za dobra tego rodzaju można uznać te, którym ustanowiono ochronę specjalną, przyznaną poprzez wpisanie do Międzynarodowego Rejestru Dóbr Kulturalnych Objętych Ochroną Specjalną (ang. *International Register of Cultural Property under Special Protection*), prowadzonego przez Dyrektora Generalnego Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury¹⁶.

Przestępstwo z art. 125 k.k. ma charakter powszechny, a zatem odpowiedzialność za jego popełnienie może być przypisana każdemu, kto jest zdolny do ponoszenia odpowiedzialności karnej na gruncie Kodeksu karnego. Znamiona strony podmiotowej wskazują na działanie umyślne, popełnione w zamiarze bezpośrednim lub ewentualnym. Należy jednak zwrócić uwagę, jak podkreśla N. Kłaczyńska¹⁷, że dynamika działań zbrojnych może w praktyce przyczynić się do trudności w wykazaniu, czy zniszczenie zabytku w trakcie akcji zbrojnej było objęte zamiarem ewentualnym czy też nastąpiło wskutek nieumyślnego zachowania.

Kolejny przepis ze wspomnianego Rozdziału XVI – art. 126 w § 2 k.k. stanowi, że karalne jest w czasie działań zbrojnych używanie niezgodnie z prawem międzynarodowym m.in. znaku ochronnego dla dóbr kultury. Jest to tzw. przestępstwo wiarołomstwa¹⁸. Taki znak rozpoznawczy – zgodnie z Konwencją o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego – oznacz dobra kulturalne objęte opieką. Według art. 16 Konwencji znakiem tym jest tarcza skierowana ostrzem w dół, podzielona wzdłuż przekątnych na cztery pola, dwa błękitne i dwa białe (tarcza herbowa złożona z błękitnego kwadratu, którego jeden z kątów tworzy ostrze tarczy, oraz umieszczonego

¹⁶ Art. 12 Regulaminu wykonawczego do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 r. (Dz.U. z 1957 r. Nr 46, poz. 212 z późn. zm.).

¹⁷ N. Kłaczyńska, *Komentarz do art. 125 Kodeksu karnego*, [w:] J. Giezek (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 56.

¹⁸ M. Trzciniński, *Przestępczość przeciwko zabytkom archeologicznym...*, op. cit., s. 63.

nad nim błękitnego trójkąta, rozgraniczonych po każdej stronie białym trójkątem¹⁹. Wspomniana konstrukcja strony przedmiotowej pozwala określić to przestępstwo jako formalne (bezskutkowe), bowiem do jego znamion nie należy skutek, chociażby polegający na wprowadzeniu innej osoby w błąd, lecz wyłącznie już samo zachowanie sprzeczne z prawem międzynarodowym. Przedmiotem ochrony tego występku jest przede wszystkim międzynarodowy porządek prawny w czasie konfliktów zbrojnych. W literaturze przedmiotu można spotkać się jednak z poglądami doprecyzowującymi ów przedmiot i wskazującymi, że mowa tu także o ochronie wiarygodności znaków i symboli mających zapewnić bezpieczeństwo – w analizowanej sytuacji właśnie dobrom kultury. Przestępstwo ma charakter powszechny i popełniane jest umyślnie – z możliwością wystąpienia każdej z postaci zamiaru.

Kodeks karny nie odnosi się wszakże wprost do prawnokarnej ochrony zabytków, ale w art. 294 § 2 k.k. znajduje się rozbudowana dyspozycja, wskazująca, że karze pozbawienia wolności od roku do lat 10 podlegają sprawcy przestępstw z art. 278 § 1 lub 2 k.k., art. 284 § 1 lub 2 k.k., art. 285 § 1 k.k., art. 286 § 1 k.k., art. 287 § 1 k.k., art. 288 § 1 lub 3 k.k., bądź z art. 291 § 1 k.k. – w stosunku do dóbr o szczególnym znaczeniu dla kultury. Identyfikując znamiona typu kwalifikowanego – jak wskazuje Sąd Najwyższy²⁰ – nie można określać ich samoistnie wyłącznie na podstawie art. 294 § 2 k.k., ale należy powiązać je również z typem podstawowym jednego z wymienionych przestępstw przeciwko mieniu. Przepis ten tworzy typy kwalifikowane w odniesieniu do kilku rodzajów występku, niemniej jego brzmienie jest nieprze-myślane przez ustawodawcę²¹, bowiem trudno wyobrazić sobie np. na uruchomienie impulsów telefonicznych na cudzy rachunek lub przerwanie lub uszkodzenie kabla podmorskiego, co miałyby być skierowane w stosunku do dobra o szczególnym znaczeniu dla kultury²². Zatem należy w przypadku art. 294 § 2 k.k. rozważać typy kwalifikowane głównie takich przestępstw jak: kradzież (art. 278 § 1 k.k.), przywłaszczenie rzeczy ruchomej (art. 284 § 1 k.k.) – w tym tej, która była sprawcy powierzona (sprzeniewierzenie – art. 284 § 2 k.k.), oszustwo (art. 286 § 1 k.k.), niszczenie, uszkodzanie rzeczy oraz czynienie jej niezdatną do użytku (art. 288 § 1 k.k.) czy paserstwo (art. 291 § 1 k.k.)²³.

¹⁹ Znak ten używany jest pojedynczo lub potrójnie w układzie trójkątnym, np. wówczas, kiedy dobra kultury są transportowane.

²⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 stycznia 2002 r., sygn. akt: V KKN 497/99.

²¹ Tak też: M. Kulik, *Komentarz do art. 294 Kodeksu karnego*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 679.

²² Zob. też: B. Naróg, *Problematyka ochrony prawnej korzystania z rozwiązań teleinformatycznych w aspekcie przestępstwa prehackingu z art. 285 § 1 k.k.*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 6, s. 61–74.

²³ W propozycjach zmian legislacyjnych Kodeksu karnego pojawiają się poglądy, że do tego katalogu powinno zostać dodane również przestępstwo np. kradzieży z włamaniem. Zob.: A. Sośnicka, *Przestępstwo i wykroczenie przywłaszczenia w polskim prawie karnym*, Warszawa 2013, s. 132.

Dyspozycja analizowanego przepisu zawiera jeszcze jedno określenie, będące przedmiotem również wielu rozważań. Mowa tu o wyjątkowo nieostro sprecyzowanym przedmiocie wykonawczym, jakim jest „dobro o szczególnym znaczeniu dla kultury” zarówno polskiej, jak i obcej. To ogólnościatowe podejście do dobra istotnego dla kultury wynika z faktu, iż kultura uznawana jest za wartość ogólnoludzką i niesłusznym byłoby sprowadzenie jej wyłącznie do polskiej kultury²⁴. Termin ten często i znacznie utrudnia właściwą identyfikację i precyzyjne określenie przedmiotu przestępstwa²⁵, wprowadza dezorientację. Mankament ten przyczynia się do problemów związanych z funkcjonowaniem art. 294 § 2 k.k., któremu w literaturze przedmiotu zarzuca się, że w rzeczywistości osłabia on prawnokarną ochronę dóbr kultury²⁶. Dzieje się tak dlatego, że przepis jest niesamodzielny poprzez brak definicji „dobra o szczególnym znaczeniu dla kultury”. W doktrynie zadaje się również pytanie czy tak szeroko rozumiane pojęcie, które nie zostało sprecyzowane w ustawie i nie posiada swojej definicji legalnej nie jest przypadkiem przykładem naruszenia podstawowej zasady *nullum crimen sine lege certa*²⁷. Jak zauważa A. Księżopolska-Kukulka²⁸, nie powinny obowiązywać te przepisy, których ustawodawca nie potrafi jasno sformułować. Z kolei zdaniem J. Pruszyńskiego niemożliwym jest zdefiniowanie „znaczenia dla kultury”, tym samym niewykonalnym jest także przeprowadzenie kwalifikacji znaczenia „szczególnego” od „zwykłego”²⁹. Mieć należy również na uwadze, że ustawodawca nie może wymagać od obywateli uświadomienia sobie zakazu wynikającego z przepisu karnego, a także przestrzegania go, jeżeli sam nie jest w stanie określić jego granic i znaczenia³⁰.

Owo określenie „dobro kultury” zostało prawdopodobnie zaczerpnięte z ustawy z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury, która w momencie wejścia w życie Kodeksu karnego z 1997 r. jeszcze obowiązywała, bowiem została uchylona dopiero z dniem 17 listopada 2003 r., a w jej miejsce zaczęła obowiązywać ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – posługująca się pojęciem „zabytek”³¹. Ten już archiwalny

²⁴ W. Radecki, *Ochrona dóbr kultury w nowym kodeksie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 2, s. 10–17.

²⁵ M. Trzciniński, *Przestępczość przeciwko ...*, op. cit., s. 36–52.

²⁶ Ibidem, s. 49.

²⁷ Zob. też: M. Trzciniński, *Przestępczość przeciwko zabytkom archeologicznym...*, op. cit., s. 66.

²⁸ A. Księżopolska-Kukulka, *Dobra kultury jako przedmiot ochrony w prawie karnym*, „Prokurator” 2007, nr 2, s. 103–121.

²⁹ J. Pruszyński, *Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawną. Tom II*, Kraków 2001, s. 604–605.

³⁰ W. Radecki, *Ochrona dóbr kultury w nowym kodeksie karnym*, op. cit., s. 7–20.

³¹ Doktryna wyjaśniając ową zmianę analizuje dwa czynniki. Po pierwsze, przesłanka natury językowej, wskazująca, że w powszechnej praktyce językowej częściej stosowano określenie „zabytek” aniżeli „dobro kultury”, za które uznawała ustawa z 1962 r. określone obiekty. Po drugie, przesłanka natury historycznej, ponieważ zarówno dekret Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego

akt prawny z 1962 r. za „dobro kultury” uznawał bogactwo narodowe, które powinno być chronione przez wszystkich obywateli. Art. 2 ustawy o ochronie dóbr kultury wskazywał, że dobrami tymi są przedmioty ruchome lub nieruchome, dawne lub współczesne, mające znaczenie dla dziedzictwa i rozwoju kulturalnego ze względu na jego wartość historyczną, naukową lub artystyczną. Można zatem wnioskować, że ustawodawca wprowadzając wspomniany termin do Kodeksu karnego bazował na ustawie, która jednak po pewnym czasie przestała obowiązywać, ale nie przyczyniło się to do zmian w ustawie karnej. Diametralna zmiana wprowadzona w analizowanej terminologii nie sprzyja przejrzystości przepisów.

Wielu Autorów komentarzy do art. 294 k.k. wskazuje, iż celem interpretacji teźże podstawy prawnej należy sięgnąć – do wspomnianego już powyżej – art. 1 Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, definiującego dobra kulturalne. Z konwencyjnej definicji wynika, że są to dobra, które bardzo ważne i istotne, zatem waga tych, które mają charakteryzować się szczególnym znaczeniem dla kultury powinna znacznie przewyższać wagę tych „zwykłych” dóbr³². B. Michalski³³ doprecyzowując definicję dobra o szczególnym znaczeniu dla kultury, wskazuje na dobro o charakterze wyjątkowym, niepowtarzalnym oraz unikatowym. Pewnego rodzaju podpowiedzią w poszukiwaniu znaczenia „dóbr o szczególnym znaczeniu dla kultury” może być również lista dziedzictwa światowego, opracowywana na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego³⁴. Pośród polskich zabytków znajdujących się na niej są m.in.: Stare Miasto w Krakowie, Królewskie Kopalnie Soli w Wieliczce i Bochni, Niemiecki nazistowski obóz koncentracyjny i zagłady – Auschwitz-Birkenau, Puszcza Białowieska czy Zamek krzyżacki w Malborku³⁵.

Kodeks karny nie wyjaśnia pojęcia „dobra o szczególnym znaczeniu dla kultury”, zatem celem interpretacji skorzystać należy również z pozakarnych przepisów, np. z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami³⁶, która stanowi w art. 3 pkt 1, że nieruchomości lub rzecz ruchoma, ich części

---

z dnia 31 października 1918 r. o opiece nad zabytkami, jak i rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami nie używały pojęcia „dobro kultury”. Zob.: A. Sośnica, *Przestępstwo i wykroczenie przywłaszczenia w polskim prawie karnym*, Warszawa 2013, s. 118 i n.; D. Jankowski, A. Soldani, *Zabytki i opieka. Praktyczny komentarz do nowej ustawy z 23 lipca 2003 r.*, Zielona Góra 2004, s. 15.

³² G. Łabuda, *Komentarz do art. 294 Kodeksu karnego*, [w:] J. Giezek (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, Warszawa 2014 – wersja LEX.

³³ B. Michalski, *Komentarz do art. 294 Kodeksu karnego*, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 970–976.

³⁴ Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. (Dz.U. z 1976 r. Nr 32, poz. 190).

³⁵ Lista Światowego Dziedzictwa UNESCO dostępna jest pod adresem: www.unesco.pl.

³⁶ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2018 r. poz. 2067 t.j. z późn. zm.).

lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową – jest zabytkiem³⁷.

Na podstawie powyższych rozważań, można zauważyć, że pojęcia: dobro kultury, dobro o szczególnym znaczeniu dla kultury i zabytek, nie są tożsame. Słusznym wydaje się zatem poparcie poglądu M. Kulika³⁸, zdaniem którego *zabytkowy charakter przedmiotu przesądza o uznaniu go za dobro kultury, lecz niekoniecznie za dobro o szczególnym znaczeniu dla kultury. Z drugiej strony za dobra kultury mogą być uznawane dobra niestanowiące zabytków*³⁹. Za dobro o szczególnym znaczeniu dla kultury można uznać i takie, które nie musi być wyrażone zawsze przez określenie jego wartości materialnej (wartości w pieniądzu)⁴⁰. Przychylnie jednak należy spoglądać na stwierdzenie, że prawdopodobnie jednak w większości sytuacji dobro o szczególnym znaczeniu dla kultury będzie jednocześnie mieniem znacznej wartości, co nie wyklucza jednak takich wypadków, kiedy owym dobrem będzie takie, które ma jedynie niewielką wartość⁴¹. Może nim być dobro o wysokiej randze artystycznej, o istotnym znaczeniu historycznym czy też pełniące ważną rolę kulturową⁴², np. znalezione podczas prac wykopaliskowych

³⁷ Sam ustawodawca wydaje się być niekonsekwentny w stosowanej terminologii, bowiem art. 142 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, stanowi: *Dobra kultury uznane za zabytek na podstawie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 29, poz. 265, z późn. zm.), a także wpisane do rejestru na podstawie ustawy, o której mowa w art. 140 ust. 1, stają się zabytkami wpisanymi do rejestru w rozumieniu niniejszej ustawy.* W przepisie tym nastąpiło odwołanie do już nieobowiązującego rozporządzenia – ze wskazaniem, że te dobra kultury, które na jego mocy zostały uznane za zabytek winny być dalej tak traktowane na mocy obowiązującego prawa. Jednakże w treści wspomnianego rozporządzenia nie ma legalnego wyjaśnienia „dobra kultury”, a jedynie jest definicja zabytku. Zob. też: W. Lis, *Rola miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w ochronie zabytków*, „Studia Prawnoustrojowe” 2018, nr 39, s. 7–9.

³⁸ M. Kulik, *Komentarz do art. 294 Kodeksu karnego*, [w:] M. Mozgawa, *Kodeks karny. Komentarz*, op. cit., s. 679. Zob. też: M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, *Komentarz do art. 294 Kodeksu karnego*, [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom III, Komentarz do art. 278–363*, Warszawa 2016, s. 471–473.

³⁹ Np. rzadkie okazy przyrody oraz materiały archiwalne w rozumieniu ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, t.j. Dz.U. z 2015 r. poz. 1446 ze zm. Zob. A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 622–623.

⁴⁰ Zob. też: B. Gadecki, *Kontrowersje wokół odpowiedzialności za zniszczenie lub uszkodzenie dobra o szczególnym znaczeniu dla kultury*, „Ius Novium” 2013, nr 4, s. 19–31. Autor ten wskazuje np.: *bez znaczenia jest wartość, jaką można uzyskać za dobro kultury w punkcie skupu złomu. Przy ocenie wartości materialnej dobra kultury dla potrzeb postępowania karnego nie liczy się suma otrzymana przez sprawcę, jako zapłata za skradzioną rzecz i to zapłata odnosząca się wyłącznie do ceny materiałów, z których wykonany jest przedmiot.*

⁴¹ W. Radecki, *Ochrona dóbr kultury w nowym kodeksie karnym*, op. cit., s. 7–20.

⁴² M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, *Komentarz do art. 294 Kodeksu karnego*, [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom III. Komentarz do art. 278–363 k.k.*, op. cit., s. 467–476.

przedmioty z kamienia, metalu, kości czy rogu⁴³. Szczególne znaczenie dla kultury nie ogranicza się wyłącznie do znaczenia dla kultury narodowej polskiej, lecz obejmuje szeroko rozumianą kulturę w jej znaczeniu ponadnarodowym⁴⁴. W literaturze przedmiotu⁴⁵ wskazuje się także, że by dobro zostało uznane za to o szczególnym znaczeniu dla kultury, nie musi być ono wpisane do rejestru zabytków czy znajdować się w inwentarzu biblioteki bądź muzeum. Podsumowując, celem art. 294 § 2 k.k. (czy art. 295 k.k.) jest zapewnienie wzmoczonej ochrony prawnej dobrom kultury, coraz mniej licznie występujących w Polsce, nawet wówczas, kiedy nie przedstawiają znacznej wartości ekonomicznej czy też nie zostały wpisane do rejestr, inwentarza itp.

Jak zostało wspomniane powyżej, art. 294 § 2 k.k. statuuje typ kwalifikowany określonej grupy czynów zabronionych, zatem sprawca dopuszczając się jego musi mieć świadomość, iż przedmiotem zamachu jest dobro o szczególnym znaczeniu dla kultury. Dokładne określenie zarówno formy świadomości, jak i elementów woliowych następuje w odniesieniu do konkretnego przestępstwa przeciwko mieniu przywołanego w art. 294 § 2 k.k. Zauważyć jednak należy, że sprawca tego typu przestępstwa swoją świadomością winien obejmować dwa fakty. Po pierwsze, to że przedmiotem zamachu jest dobro o znaczeniu dla kultury (ewentualnie czy jest w ogóle zabytkiem⁴⁶), a po drugie, że ma znaczenie szczególne⁴⁷. Zatem słusznie uważają M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, że sąd nie może zastosować kwalifikacji prawnej z art. 294 § 2 k.k. do czynu sprawcy, jeżeli nastąpi brak podstaw do przyjęcia, iż sprawca działał ze świadomością, że dobro miało szczególne znaczenie dla kultury. Inna sytuacja osłabiająca prawnokarną ochronę dóbr kultury, jaka może powstać na gruncie analizowanego przepisu, ma miejsce wówczas, kiedy organy procesowe uznają (w związku z sygnalizowanymi trudnościami interpretacyjnymi, zapewne sąd będzie posiłkował się w takich sytuacjach opinią biegłego⁴⁸), że przedmiotem przestępstwa był zabytek, ale nie o szczególnym znaczeniu dla kultury. Wówczas przedmiot przestępstwa określony

⁴³ B. Michalski, *Komentarz do art. 294 Kodeksu karnego*, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz. Tom II*, Warszawa 2004, s. 976; B. Michalski, *Przestępstwa przeciwko mieniu. Rozdział XXXV Kodeksu karnego. Komentarz*, Warszawa 1999, s. 298.

⁴⁴ A. Książpolska-Kukulka, *Dobra kultury jako przedmiot ochrony...*, op. cit., s. 103–121.

⁴⁵ M. Kulik, *Przestępstwo i wykroczenie uszkodzenia rzeczy*, Lublin 2005, s. 155–156.

⁴⁶ W. Radecki, *Ochrona dóbr kultury w nowym kodeksie karnym*, op. cit., s. 7–20.

⁴⁷ M. Dąbrowska-Kardas, P. Kardas, *Komentarz do art. 294 Kodeksu karnego*, [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom III. Komentarz do art. 278–363 k.k.*, op. cit., s. 467–476; B. Michalski wskazał również, że warunkiem odpowiedzialności na podstawie art. 294 § 2 k.k. jest ustalenie, iż sprawca obejmował swoją świadomością fakt, że przedmiotem jego czynu jest rzecz stanowiąca dobro kultury oraz godził się na to, że owo dobro może mieć szczególne znaczenie dla kultury. Zob.: B. Michalski, *Komentarz do art. 294 Kodeksu karnego*, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks karny. Część szczególna...*, op. cit., s. 976; B. Michalski, *Przestępstwa przeciwko mieniu...*, op. cit., s. 298–299.

⁴⁸ Np. archeologa, historyka sztuki, konserwatora zabytków.

zostanie jako rzecz i zastosowanie znajdą prawdopodobnie typy podstawowe przestępstw wymienionych w art. 294 § 2 k.k.⁴⁹

Z kolei nadzwyczajne złagodzenie kary bądź odstąpienie od jej wymierzenia sąd może zastosować zgodnie z art. 295 § 1 k.k. wobec sprawców przestępstw określonych w art. 278, 284–289, 291, 292 lub 294 k.k., którzy dobrowolnie naprawili szkodę w całości albo zwrócili rzecz mającą szczególne znaczenie dla kultury w stanie nieuszkodzonym. Warto zwrócić uwagę, że wobec sprawców przestępstwa wymienionego w art. 295 § 1 k.k., którzy dobrowolnie naprawili szkodę w znacznej części, ustawodawca przewiduje możliwość zastosowania przez sąd nadzwyczajnego złagodzenia kary. W tym miejscu wykazać należy pewną niespójność definicyjną, bowiem w art. 294 § 2 k.k. mowa była o „dobrze o szczególnym znaczeniu dla kultury”, natomiast już w art. 295 k.k. ustawodawca posłużył się terminem „rzecz mająca szczególne znaczenie dla kultury”⁵⁰. Odnosząc się jednak do dyspozycji przepisu, K. Zeidler⁵¹ wskazuje, że uzasadnieniem takiego sformułowania jego treści było przyjęte założenie, iż odzyskanie utraconej rzeczy mającej szczególne znaczenie dla kultury jest ważniejsze aniżeli ukaranie sprawcy czynu. Co więcej, dobra kultury – w tym dzieła sztuki, zabytki – występują bardzo często w pojedynczych egzemplarzach, zatem są unikatowe i niepowtarzalne, więc i nieprzywracalne. Stąd też celem ich ochrony i zapobieżeniu uszkodzeniu czy utraceniu – ustawodawca uznał – że lepiej jest odstąpić od wymierzenia kary, tudzież nadzwyczajnie złagodzić karę, co ma na celu zachęcenie sprawcy do naprawienia szkody w całości lub znacznej części albo zupełnie do zwrotu dobra kultury.

Zgodzić się należy ze stanowiskiem K. Zeidlera⁵², że stosowanie sankcji penalnych powinno być ostatecznością, zaś samo prawo karne powinno być odpowiedzią na zaistniałe w życiu społecznym patologie, które jednak nie pozostają obojętne na dobra kultury, dobra o szczególnym znaczeniu dla kultury czy zabytki. Dlatego też niezbędnym jest funkcjonowanie w polskim systemie prawa – karnoprawnej ochrony wspomnianych dóbr kultury, celem unikania następowania uszczerbków w poszczególnych składnikach dziedzictwa kultury i tym samym w całym dziedzictwie kultury.

Rozważyć można jako postulat *de lege ferenda*, by do Kodeksu karnego na stałe wprowadzić rozdział poświęcony przestępstwom przeciwko zabyt-

⁴⁹ M. Trzciniński, *Przestępczość przeciwko...*, op. cit., s. 36–52.

⁵⁰ W literaturze przedmiotu rozważa się jednak, że prawdopodobnie mógł to być celowy zabieg ustawodawcy, który przyjął, że „dobro” jest pojęciem szerszym i poza „rzeczą” obejmuje także „dobra niematerialne”. Tak też: B. Michalski, *Komentarz do art. 294 Kodeksu karnego*, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks karny. Część szczególna...*, op. cit., s. 972; B. Michalski, *Przestępstwa przeciwko mieniu...*, op. cit., s. 293; A. Sośnicka, *Przestępstwo i wykroczenie przywłaszczenia...*, op. cit., s. 118–133.

⁵¹ K. Zeidler, *Prawo ochrony dziedzictwa kultury*, Warszawa 2007, s. 204–216.

⁵² Ibidem.

kom. Argumentami przemawiającymi za takim rozwiązaniem są chociażby: fakt, iż większość przestępstw przeciwko dobrom kultury znajduje się w prawie karnym pozakodeksowym, które w odbiorze społecznym uznawane jest za mniej ważne, co przyczynia się do niższej świadomości społecznej, co do tego rodzaju typów czynów zabronionych. Często też te przestępstwa uznawane są niesłusznie za czyny zabronione o niższej społecznej szkodliwości, aniżeli te zawarte w Kodeksie karnym. Z drugiej zaś strony postawić należy pytanie dotyczące pojemności Kodeksu karnego i tego, jak wiele przepisów może się w nim znajdować, jednocześnie jak wiele różnego rodzaju dóbr może być chronionych przez jeden akt prawny. Ponadto należałoby się zastanowić, czy wprowadzenie wspomnianego rozdziału do ustawy karnej nie przyczyniłoby się do tego, że należałoby jednocześnie wprowadzić wiele przepisów odsyłających, chociażby do ustawy o ochronie zabytków i opiece nad nimi, bowiem niemożliwym byłoby inkorporowanie wszystkich niezbędnych definicji z ustawy do Kodeksu. Tego rodzaju wątpliwości wskazują, że ewentualna nowelizacja Kodeksu karnego musiałaby być przeprowadzona z dużą dozą ostrożności, a przede wszystkim po głębokich przemyśleniach ustawodawcy, co jak wiadomo nie zawsze jest łatwe do zrealizowania – zważywszy na wprowadzanie wielu zmian na skutek populizmu penalnego. Na zakończenie rozważań należy jednak nadmienić, iż dyskusja podobnego charakteru dotycząca umiejscowienia w Kodeksie karnym z 1997 r. oddzielnego rozdziału poświęconego ochronie zabytków, toczyła się w doktrynie jeszcze na etapie prac kodyfikacyjnych⁵³ i jest dalej kontynuowana⁵⁴.

Pozostaje zatem pokładać głębokie nadzieje w działaniach prewencyjnych i edukacyjnych skierowanych do społeczeństwa, przyczyniających się do kształtowania oraz budowania ogólnego poczucia świadomości, co do istoty oraz znaczenia dóbr kultury, dóbr o szczególnym znaczeniu oraz zabytków dla rozwoju państwa, obywateli oraz świadomości kulturowej i historycznej. Co więcej, społeczeństwo powinno zdawać sobie sprawę, że zabytki są chronione przez różne służby, natomiast przestępstwa przeciwko szeroko rozumianemu dziedzictwu narodowemu nie są przestępstwami mniejszej wagi i ich ściganie odbywa się z taką samą stanowczością i konsekwencją, jak innych czynów zabronionych. Istotnym elementem prewencji jest także nawiązywanie współpracy policyjnych Zespołów do walki z przestępczością przeciwko dziedzictwu narodowemu ze środowiskiem muzealników, kolekcjonerów czy konserwatorów zabytków.

⁵³ Zob. więcej: A. Sośnicka, *Przestępstwo i wykroczenie przywłaszczenia...*, op. cit., s. 118–133.

⁵⁴ M. Trzciniński, *Przestępczość przeciwko...*, op. cit., s. 51.

Wykaz literatury

- Bierzanek R., Symonides J., *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2005.
- Budyn-Kulik M., *Komentarz do art. 123 Kodeksu karnego*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2013.
- Dąbrowska-Kardas M., Kardas P., *Komentarz do art. 294 Kodeksu karnego*, [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom III, Komentarz do art. 278–363*, Warszawa 2016.
- Flemming M., Wojciechowska J., *Komentarz do art. 126 Kodeksu karnego*, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz*, Warszawa 2004.
- Gadecki B., *Kontrowersje wokół odpowiedzialności za zniszczenie lub uszkodzenie dobra o szczególnym znaczeniu dla kultury*, „Ius Novium” 2013, nr 4.
- Jankowski D., Soldani A., *Zabytki i opieka. Praktyczny komentarz do nowej ustawy z 23 lipca 2003 r.*, Zielona Góra 2004.
- Kłaczyńska N., *Komentarz do art. 125 Kodeksu karnego*, [w:] J. Giezek (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, Warszawa 2014.
- Księżopolska-Kukulka A., *Dobra kultury jako przedmiot ochrony w prawie karnym*, „Prokurator” 2007, nr 2.
- Kulik M., *Komentarz do art. 294 Kodeksu karnego*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2013.
- Kulik M., *Przestępstwo i wykroczenie uszkodzenia rzeczy*, Lublin 2005.
- Lis W., *Rola miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w ochronie zabytków*, „Studia Prawnoustrojowe” 2018, nr 39.
- Łabuda G., *Komentarz do art. 294 Kodeksu karnego*, [w:] J. Giezek (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, Warszawa 2014 – wersja LEX.
- Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010.
- Michalski B., *Komentarz do art. 294 Kodeksu karnego*, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz*, Warszawa 2004.
- Michalski B., *Przestępstwa przeciwko mieniu. Rozdział XXXV Kodeksu karnego. Komentarz*, Warszawa 1999.
- Naróg B., *Problematyka ochrony prawnej korzystania z rozwiązań teleinformatycznych w aspekcie przestępstwa prehakingu z art. 285 § 1 k.k.*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 6.
- Niciński K., Sałaciński K., *Ochrona dziedzictwa kultury Iraku w ramach polskiej misji stabilizacyjnej*, „Ochrona Zabytków” 2004, nr 3–4.
- Prucnal M., *Ochrona dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych we współczesnym prawie międzynarodowym*, Warszawa 2012.
- Pruszyński J., *Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna. Tom II*, Kraków 2001.
- Radecki W., *Ochrona dóbr kultury w nowym kodeksie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 1998, nr 2.
- Rydzek T., *Kryminalistyczno-kryminologiczne aspekty kradzieży dóbr kultury w Polsce w latach 1946–1977*, Warszawa 1986.
- Sośnicka A., *Przestępstwo i wykroczenie przywłaszczenia w polskim prawie karnym*, Warszawa 2013.
- Sośnicka A., *Przestępstwo i wykroczenie przywłaszczenia w polskim prawie karnym*, Warszawa 2013.
- Trzciniński M., *Przestępczość przeciwko zabytkom archeologicznym. Problematyka prawnokryminalistyczna*, Warszawa 2010.

- Trzciniński M., *Przestępczość przeciwko zabytkom*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 6.
Wronkowska S., Ziemiński Z., *Zarys teorii prawa*, Poznań 2001.
Zeidler K., *Prawo ochrony dziedzictwa kultury jako nowa gałąź prawa*, [w:] K. Zeidler, *Prawo ochrony zabytków*, Gdańsk 2014.
Zeidler K., *Prawo ochrony dziedzictwa kultury*, Warszawa 2007.

Summary

Selected issues of criminal protection of monuments in the Polish Penal Code from 1997

Key words: polish penal law aspects of protection of monuments, object of significant cultural value, cultural heritage.

The article aims to analyze dogmatic aspects of criminal protection of monuments in Polish Penal Code and reveal theoretical doubts connected with the offences specified in Penal Code. The Author attempts to present overviews of doctrine on discussed issued and to describes the proposals *de lege ferenda*.

